

ERKEN HRİSTİYAN CAM SANATINDA ALTIN YALDIZ BEZEME

Zeynep ORAL*

Erken Hristiyan cam sanatını konu edinen pek çok yayın ve günümüze gelen örnekler göz önüne alındığında, bu dönemde imal edilen cam eserlerin süslemesinde yaygın olarak yıldızlama tekniğinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Cam bezemede altın yıldız kullanımının kökeni Helenistik döneme kadar uzanır¹. Bu dönemden günümüze gelen en kaliteli örnekler, Canosa grubu kaseleri olarak bilinir ve M. Ö. 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilir². Bu grubun eserlerinde altın yıldız desen, şeffaf renkli iki cam tabakası arasına sabitlenmiş ve desenin ayrıntıları kazıma ile verilmiştir. M. Ö. 1. yüzyılın sonları- M.S. 1. yüzyılın başlarına ait bir grup eserde ise altın yıldızın cam üzerinde farklı kullanımlarına tanık oluruz. Bu dönem örneklerinde altın yıldız, yeşil, mavi, mor ve opak beyaz renkli cam şeritlerin arasında, kıvrımlar yaparak boylu boyunca uzanan ince bordürler halindedir³.

Pompei kazılarında da yıldız bezemeli pek çok cam obje gün ışığına çıkarılmıştır. Örneklerin bir bölümü duvar içine yerleştirilmiş yuvarlak madalyonlar halindedir. Mitolojik sahneler yada figürlerin resmedildiği bu madalyonlar, tıpkı Canosa grubu örneklerinde olduğu gibi bezemeyi koruyan ikinci bir cam tabakası ile

* Araş. Gör., Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü

¹ Cam bezemede altın yıldız kullanımının ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte bu bezemeye sahip cam kapların en erken örnekleri, Helenistik döneme ve olasılıkla M. Ö. 4. yüzyılın sonları ile M. Ö. 3. yüzyılın başlarına tarihlenirler. Helenistik dönem altın yıldız camları için bkz. D. B. Harden, "Ancient Glass I: Pre-Roman", *The Archaeological Journal*, V. 125, 1969, s. 46-72.

² Canosa camları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. D. Harden, "The Canosa Group of Hellenistic Glasses in the British Museum", *JGS*, V. 10, New York 1968, s.21-47. Büyük bir kısmı İtalya'da bulunan bu eserler, üslup özellikleriyle İskenderiye'nin madeni ve pişmiş toprak kaplarıyla yakın benzerlik içindedir. Keza bu kaplardan iki tanesinin M.S. 274'de II Philadelphus döneminde Mısır'dan getirildiği düşünülmektedir.

³ Bu bezemede benzer örnekler için bkz. D. Harden, *Glass of the Caesars*, Milan 1987, s. 41/ Kat. No 17, s. 42/ Kat. No. 18; D. F. Grose, "The Hellenistic and Early Roman Glass from Morgantina (Serve Orlando), Sicily", *JGS*, V. 24, New York 1982, s. 20-29; D. F. Grose, "The Formation of the Roman Glass Industry", *Archaeology*, V. 36, N. 4, July/ August 1983, s. 43-44. Grose, bu kapların üretim yerlerinin İtalya olduğunu ifade etmektedir.

kaplanmıştır. Bununla birlikte Pompei buluntuları arasında sadece yıldızlanarak bırakılmış örneklerde mevcuttur⁴. M. Ö 1. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen bu eserler, Erken Bizans dönemi örnekleriyle yakın benzerlik içindedir.

Erken Hristiyan Döneminde yıldız bezeme, içki kapları ve geniş ağızlı kaselere uygulanmıştır. Örneklerin büyük bir çoğunluğunda bezemenin, kaseinin ya da içki kaplarının içine veya kaidenin üzerine yapıldığı görülür. Araştırmacılara göre dekorasyonda kabın dışından ziyade iç kısmının tercih edilmesinin nedeni, bu kaseyi kullanan kişinin, yemek yerken ya da bir şey içerken kabın dibindeki yazıtı ve süslemeyi görebilmesini sağlamaktır⁵. Bununla birlikte bu bezemeye sahip cam eserlerin form ve kullanım amaçlarına ilişkin bazı farklı görüşler ortaya atılmıştır⁶.

Bu kapların, diğer lüks cam eşyalardaki gibi sergilemek ya da servis yapmak amacıyla kullanıldığına ilişkin bir kanıt yoktur⁷. Oldukça geniş bir süsleme programına sahip bu cam eserlerin kullanım amaçlarına ilişkin farklı görüşler vardır. Bunlardan biri camların cenaze törenlerinde kullanıldığıdır. Cenaze törenleri sırasında verilen ziyafette kullanılan bu kaplar tören bitiminde kırılarak, katakomplarda defnedilen kişi için yapılan gömü nişleri içine yerleştirilirler. Vopel'a göre bu camlar, katakomp odalarının duvarlarındaki ıslak sıvaya bütün olarak gömülürler⁸. Nitekim 18. yüzyılın başlarında katakomplarda kazı yapan araştırmacılar, kırık olanların yanı sıra, sıva içine eksiksiz olarak gömülmüş, bu tarife uygun yıldız dekorlu cam eserler bulduklarından söz ederler⁹. Öte yandan ele geçen bu camların pek çok örneğinin gömü nişlerine

⁴ Pompei'de bulunan madalyonlar için Bkz. V. A. Sogliano, *Notizie degli Scavi*, 1908, s. 34-36, Res. No. 5-6; T. E. Haevernick, "Zu den Goldgläsern (Fondi d'oro)", *Jarhbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz*, V. 9 (1962), s. 61, pl. 7/ 1-2.

⁵ Bkz.S.H. Auth, "A Fragmentary Christian Gold-Glass at Newark Museum", *JGS*, V. 21, New York, 1979, s. 36.

⁶ Bu konuyla ilgili ilk iddia, 1878 'de Aus'm Weerth' tarafından ortaya atılmıştır. Ona göre bu objeler, cam kapların kaideleri değil, madalyonlardı ve katakomplardaki mezarları bezemek için kullanılmıştır. Bkz. E. Aus'm Weerth, "Römische Gläser", *Bonner Jarhbücher*, V. 74 (1878), s. 119-129 (ref. D. Harden, *a.g.e.*, s. 266) Bu görüş, daha sonraları Haevernick tarafından yeniden gündeme getirilmiştir. Haevernick'te bu objelerin cam kapların kaidelerinin görünüşüne sahip birer madalyon olduğunu ve dış kenarlarının yapımında fazla özenli davranılmadığını ifade etmektedir. Ona göre bu kaidelerin kenarları ateşte yeniden ısıtılarak biçimlendirilmiştir. Bkz. T. E. Haevernick, *a.g.m.*, s. 59.; Cam yıldızlama ile ilgili bize önemli bilgiler aktaran Vopel ise yukarıdaki görüşlere zıt olarak, bu objelerin birer kaide olduğunu ve taze sıva içine gömülmeden önce tam kap formunda olduklarını söylemektedir. Bkz. H. VOPEL, *Die Altchristlichen Goldgläser*, Freiburg,1899.

⁷ Bkz. K. PAINTER, "Gold-Glass", *Glass of The Caesars*, (ed. by. D. Harden), Milan 1987, s. 266.

⁸ Bkz. H. Vopel, *a.g.m.*, Freiburg,1899.

⁹ Roma Katakompalarında çok sayıda altın yıldız bezemeli cam objeler ele geçmiştir. Katakomplarda 18. yüzyılın başlarında yapılan kazılar sırasında pek çok buluntu yer değiştirmiş, tabaka ve buluntu yeri gibi değerlendirmede önemli rol oynayabilecek detaylarla ilgilenilmemiştir. Keza bu kazıları gerçekleştiren ilk kişiler, Roma'da katakomplar dışında bu

Erken Hristiyan Cam Sanatında Altın Yıldız Bezeme

yerleştirilmeden evvel yuvarlak bir şekilde kesildiği anlaşılmaktadır¹⁰. Bir başka düşünce de, bu kapların mezar nişleri kapanmadan önce son yemek yada diğer dini ritüeller için kullanıldığıdır. Bu kap parçaları, Hristiyanlığa geçiş döneminde pagan dünyanın mezar hediyeleriyle de ilişkilendirilebilir¹¹.

Bir başka görüşe göre de bu camların katakomp duvarlarına yerleştiriliş amacı, ölümlerden kötü ve günahkar ruhları uzaklaştırmak düşüncesidir¹².

Kaynaklarda bu eserlerdeki kaide şekli ve süsleme tekniğinin yapılışından açık bir şekilde bahsedilmemektedir. Bununla birlikte desenin oluşturulmasına ilişkin bazı düşünceler ortaya atılmıştır. Buna göre, öncelikle camın yıldız bezeme uygulanacak bölümüne altın varaktan kesilmiş desenler applike edilir. Bu işlemin hemen ardından cam yüzeyi, ikinci bir cam tabakası ile kaplanır. Böylelikle altın yıldız bezemenin iki cam tabakası arasında sabitlenmesi sağlanır¹³. Erken Hristiyan dönemi altın yıldız bezeli cam objelerin üretimine ilişkin olarak Roma ve Ren Nehri çevresi olmak üzere başlıca iki merkezden söz edilmektedir. Söz konusu bu merkezlerde desenin cam yüzeye uygulanışı aşamasında farklılıklar görülür. Roma üretimlerinde altın yıldız desen cam üzerine uygulandıktan sonra ikinci bir cam tabakası ile kaplanır. Buna karşılık Ren Nehri çevresi üretimlerinde desenin, doğrudan cam yüzeye yapıldığı anlaşılmaktadır¹⁴. Dolayısıyla bu üretimlerde desen, ikinci bir cam tabakası ile korunmadığı için zaman içinde aşınmaya uğramıştır. Buluntu yerlerine göre eserleri sınıflandırmada, desenin yapılışına dayanan bu farklılık göz önüne alınsa da, her iki grup içerisinde de kuraldışı örneklerle rastlamak mümkündür¹⁵.

Ren Nehri çevresi üretimleri içinde en bilinen örnek, koyu mavi renkli, geniş ağızlı bir kasedir (Res.1). M.S. 4. yüzyıla tarihlenen kaseğin dış yüzü kazıma ile yapılmış yuvarlak madalyonlarla bezenmiş ve bu madalyonların içine altın yıldızla bazı Tevrat Öyküleri resmedilmiştir (Şek.1). Fakat bu bezemeler desenin uygulanış tekniğinden dolayı günümüzde oldukça aşınmış durumdadır. Kaseğin bezeme ve üslup özelliği göz önünde bulundurulurken üretim yerine ilişkin çok farklı görüşler ortaya

camlarla çağdaş örneklerin olup olmadığından da söz etmezler. Bkz. M. Boldetti, *Osservazioni sopra i cimiteri de'Santi martiri ed antichi Cristiani di Roma*, Roma 1720 (ref. D.Barag, "A Jewish Gold-Glass Medallion from Rome", *IEJ*, V. 20, 1970, s. 99)

¹⁰ Bkz. S.H. Auth, *a.g.m.*, s. 37, (dipnot 16)

¹¹ Bkz. K. Painter, *a.g.m.*, s. 266.

¹² Bkz. R. Milburn, "Glass", *Early Christian Art and Architecture*, California 1988, s. 270.

¹³ Bkz. D.Barag, *a.g.m.*, s. 99

¹⁴ Araştırmacılar bazıları üretimin bu aşaması ile ilgili olarak, altın yıldızın cam yüzeye sürüldükten hemen sonra fırınladığını ve bu yöntem sayesinde, desenin cam üzerinde kalıcı olmasının sağlandığını ifade etmektedir. Bkz. F. FREMERSDORF, "Die Römischen Gläser mit Schliff, Bemalung und Goldauflagen aus Köln", *Die Denkmäler des Römischen Köln*, Köln 1967.

¹⁵ Bkz. K. Painter, *a.g.m.*, s. 263.

atılmıştır¹⁶. Ancak bu görüşlerle ilgili varılan son nokta, bu eserin Köln üretimi olduğu yönündedir¹⁷.

Şek. 1- Çeşitli Tevrat öyküleri ile bezeli cam kase, M.S. 4.yüzyılın ilk yarısı (D. HARDEN 1987, s. 25-27, Kat. no.5)

Mevcut örneklerin büyük bir çoğunluğu M.S. 4. yüzyıla tarihlenen Roma üretimleri ise altın yıldız bezeli cam eserler içinde, kaynaklarda adı en sık geçen gruptur. Bu eserlerde, detayları kazımlarla verilen ince yapraklar halindeki altın, motiflere göre kesilerek cam yüzeye yerleştirilir. Bu işlemin ardından desenin üzeri ince bir cam tabakası ile kaplanır. Dolayısıyla bu uygulama, zaman içinde oluşacak bozulma ve aşınmalara karşı desenin korunmasına yardımcı olur.

Yıldız bezeli bu eserleri tarihlemeye Vopel adlı bir araştırmacının 1899 tarihli bir çalışması kullanılmaktadır¹⁸. Vopel'in kitabında Iustinianos'a ait bir yazıt içeren ve M. S. 6. yüzyıla tarihlenen yıldız dekorlu bir cam objeden söz edilse de, bu eseri bugüne kadar gören olmamıştır. Lowrie'e göre bizi ilgilendiren altın yıldız bezeli

¹⁶ Bu görüşlerden biri, kabın üzerine yer alan küçük madalyonlar içerisine resmedilen dört genç erkek portresinin, Konstantinos'un (M.S. 273-337) dört oğlunu simgelediği ve onun bir zaferi anısına üretilmiş olabileceği düşüncesidir. Bir başka görüşe göre ise kase, bezemesinde kullanılan motiflerin Mısır kumaş desenlerine benzerliği dolayısıyla Suriye ya da İskenderiye'de üretilmiş olmalıdır. Her iki görüş için Bkz. R.Delbrueck, *Spätantike Kaiserporträts*, Berlin 1933, s. 132-134, fig.35-36, pl.45.; K. Panter, *a.g.m.*, s. 264.

¹⁷ Ren nehri çevresinde bulunan yerleşimlerde yapılan arkeolojik kazılarda, koyu mavi renkli pek çok cam eser ele geçmiştir. Bu örnekler arasında altın yıldız bezeli olanlar nadirdir. Bununla birlikte özellikle Köln buluntuları arasında Tevrat ve İncil öykülerini konu edinen bu tip camlara rastlanmıştır. Araştırmacılar, bu nedenle bu kabın da Köln üretimi olduğu sonucuna varmışlardır. Bkz. D. Harden, *a.g.e.*, s. 26-27.; Form ve üslup özelliğiyle bu kaseye benzer örnekler için Bkz. G. A. Eisen, *Glass, Its Origin, History, Chronology, Technic and Classification to the Sixteenth Century*, New York 1927, fig. 282; A. Kısa, *Das Glas im Altertume*, V.3, Leipzig 1908, fig.34; F. Fremersdorf, "Die Römischen Gläser mit Schliff, Bemalung und Goldauflagen aus Köln", *Die Denkmäler des Römischen Köln*, Köln 1967, V.8 s. 182-183, pl.235; s.215-217, pl.298-299.

¹⁸ H. Vopel, *a.g.e.*, Freiburg,1899

Erken Hristiyan Cam Sanatında Altın Yıldız Bezeme

camların katakomplarda kullanılıp kullanılmadığı ya da M.S. 5. yüzyıl başlarında barbar istilası sonrası kullanımlarının sürüp sürmediğidir¹⁹. Bu konuda kesin bir bilgi olmamasına rağmen bu grup altın yıldız dekorlu cam eserlerin üretim merkezlerinin Roma veya Roma civarı olabileceği tahmin edilmektedir²⁰.

Roma üretimlerinin M.S.2. yüzyılın sonları-M.S.3. yüzyıla ait erken örneklerinde bezeme, kase ya da kadeh kaidesinden ziyade, kullanana şans yada uğur getireceğine inanılan cam madalyonlar üzerine yapılmıştır. Bu madalyonlar üzerine bazen tek bir kişinin bazen de ailelerin portreleri resmedilmiştir²¹. Madalyonlar üzerinde betimlenen kişilerin Mısır'da yapılan mumya portrelerine üslup yönünden oldukça benzedikleri görülür. Kimi örneklerde portreleri çevreleyen yazıtlar bulunur. Araştırmacılardan bazıları bu yazıtın doğrudan tasviri yapılan kişi ya da aile ile ilgili olduğunu savunur. Bir başka görüşe göre ise bu yazıtlar, eseri yapan cam ustasının imzasıdır²². Yazıtlarla ilişkin genel kanı, bunlardaki dil çeşitliliğinin Yunanca'nın İskenderiye diyalektine benzediği yönündedir²³. Bu düşüncelerden hareketle, bu eserlerin sanatçılarının Mısır kökenli olabileceği sorusu akla gelmiş, ancak bunların çok büyük bir bölümün İtalya'da ele geçmesi dolayısıyla İtalya'da üretildiği sonucuna varılmıştır²⁴.

Altın yıldız tekniği ile bezemesi yapılan cam objeler üzerinde dini ve dini olmayan pek çok konu ve kişi resmedilmiştir. Bu konular;

1. İncil Öyküleri
2. İsa ve Azizler
3. Çeşitli Efsaneler
4. Yazıtlar
5. Pagan Tanrıları
6. Dünyevi Konular
7. Erkek Portreleri
8. Kadın Portreleri

¹⁹ W. Lowrie, *Art in the Early Church*, New York 1947, s. 27.

²⁰ S.H. Auth, *a.g.m.*, s. 37-38.

²¹ Bu tip benzer madalyonlar için bkz. D. Harden, *a.g.e.*, s. 276, Kat. No.152, s. 277, Kat. No: 154.

²² Yazıtlarla ilgili farklı görüşler için bkz. C. Albizzati "Vetri dorati del terzo secolo d. Cr.", *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung*, V. 29 (1914), s. 253; C. R. Morey, *Early Christian Art*, Princeton 1942, s. 216

²³ J. Breck, "The Ficoroni Medallion and some other gilded glasses in the Metropolitan Museum of Art", *Art Bulletin*, V. 9 (1926-1927), 353-356.

²⁴ K. Painter, *a.g.m.*, s. 265

9. Evli Çiftlerin ya da Ailelerin Portreleri

10. Hayvanlar

11. Tevrat Öyküleri'dir²⁵.

Bu sıralamaya yarış arabası sürücülerinin portreleri ve iyi şans dilekleri içeren özlü sözler gibi birkaç ayrıntılı bezeme unsuru da ilave edilebilir. Bunların dışında Hıristiyanların kutladıkları dini bayramlar da bu eserlerin konusu olabilmektedir²⁶.

Yukarıda yapılan bu ayrıntılı sıralamayı bir kenara bırakırsak Erken Bizans dönemi altın yaldız bezeli cam kapları üzerinde resmedilen sahneleri genel olarak dini ve dini olmayan sahneler olarak iki gruba ayırabiliriz. Bu örneklerin bir kısmında sahneler, kare bir bordürle çevrelenmiş, bir kısmında ise yuvarlak bir madalyon içine alınmıştır²⁷.

Dini sahneler içinde en sık karşılaşılan konular İncil öyküleri ile İsa, Havariler ve Azizleri konu edinen öykülerdir. Bu tip örneklerde İsa ya tek başına ya da Azizlerle birarada tasvir edilmiştir. İsa bazen de dini olmayan bir sahnede örneğin evli çiftleri taçlandıran bir figür olarak da karşımıza çıkabilir.

İsa'nın tek başına resmedildiği örnekler çok azdır. Fakat M.S. 4. yüzyıla ait bir içki kabının kaidesinde İsa, kare bir kılıfla kuşatılmış paralel kenar şeklindeki bir çerçeve içinde yarım boy bir figür olarak sunulmuştur (Res.2). İsa burada, uzun kıvrıkcık saçlı, oldukça genç ve sakalsız tasvir edilir. Başının her iki yanında CRIS ve TVS olarak ikiye bölünmüş *Cristus* yazıtı yer alır²⁸.

Havari Paulos ve Petrus, İsa ile en çok tasvir edilen azizlerdir. M.S. 4. yüzyıla tarihlenen bir örnekte bu iki aziz, yuvarlak bir madalyon içinde yarım boy figürler olarak verilmiştir (Res.3). Azizlerin yüzleri birbirlerine dönük durumdadır. Birbirlerine simetrik ve çok benzer iki figür olarak resmedilmiş bu azizleri, boyunlarının hemen yanında bulunan kitabeler sayesinde birbirinden ayırmak mümkündür. Omuzları üzerinde yükselen tam boy İsa figürü, azizlere yönelttiği taçla onları taçlandırmaktadır. Bu eserin en önemli özelliği figürleri kuşatan, Hristiyan inancına uygun bir iyi dilek kitabesine sahip oluşudur²⁹. İsa ve havarilerden oluşan bu üçlü kompozisyon, sahnenin

²⁵ K. Painter, *a.g.m.*, s. 267.

²⁶ S.H. Auth, *a.g.m.*, s. 36.

²⁷ Altın yaldız dekorlu bu eserlerdeki süsleme ve üslup özellikleriyle ilgili ayrıntılı bir çalışma yapılmış ve eserler bu özellikleriyle birkaç gruba ayrılmıştır. Ancak yazarın ölümü dolayısıyla bu sınıflandırma yarım kalmıştır. Bkz. C. R. Morey, *The Gold-Glass Collection of the Vatican Library, with additional Catalogues of other Gold-Glass Collections*, Vatican 1959.

²⁸ Bkz. D. B. Harden- K. S. Painter- R. H. Pinder-Wilson- H. Hait, *Masterpieces of Glass*, London 1968, s. 69, kat.no. 91; D. Harden, *a.g.e.*, s. 283, kat.no. 158; C. R. Morey, *a.g.e.*, s.52, kat.no. 305; Milburn, *a.g.m.* s.270. Res. No.180. Figürleri çevreleyen kitabe için bkz. Dip not. 36.

²⁹ Bkz.D. Harden, *a.g.e.*, s. 285, Kat.No.160; C. R. Morey, *a.g.e.*, s.54, kat.no.314.

Erken Hristiyan Cam Sanatında Altın Yıldız Bezeme

kurgusu ve figürlerin yerleştirilişi dolayısıyla bu grubun evlilik kaselerine çok benzemektedir.

İsa, Petrus ve Paulos bugün Toledo Müzesi'nde sergilenen bir cam kaide üzerinde bir öncekinden çok farklı ve son derece ayrıntıyla betimlenmiştir (Şek.2) İsa burada, kare bir bordürle çevrelenmiş sahnenin tam ortasında, ayakta ve yüksekçe bir zemin üzerinde tasvir edilmiştir. Petrus ve Paulos ise bu defa tam boy figürler halinde, İsa'nın iki yanında yer alır. Yüzleri ve bedenleri İsa'ya dönük bu havarilerin hemen arkasına birer palmye ağacı yerleştirilmiştir. Başları haleli resmedilmiş İsa bir eliyle havarisi Petrus'a açık bir rulo uzatmakta, diğer eliyle de Paulos'u kutsamaktadır. Figürlerin duruşları, kıyafetleri ve fiziksel özelliklerinde Bizans resim geleneğinin izleri görünür³⁰.

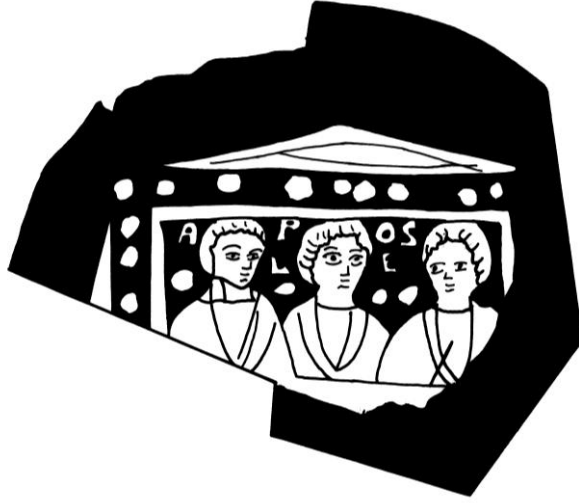

Şek. 2- İsa'yı Petrus ve Paulos'la beraber gösteren cam kase kaidesi çizimi, M.S. 4.yüzyıl, (D.F. Grose 1989, s. 35)

Her iki havarinin İsa dışında başka aziz yada azizelerle birlikte resmedildiği örneklerde mevcuttur. Bu azizelerden biri inancı dolayısıyla Roma döneminde yakılarak Martyr edilen Azize Agnes'dir. Bugün Vatikan Koleksiyonunda bulunan bir cam kaide üzerinde tam boy figür halinde verilmiş azize, yanında Petrus ve Paulos ile birlikte

³⁰ D. F. Grose, "The Origins and Early History of Glass", *The History of Glass*, (ed by. D. Klein-W. Lloyd), New York 1989, s. 35.

resmedilmiştir³¹. İsa ile havarilerinin betimlendiği örnekten farklı olarak Azize Agnes, burada diğer figürlerden daha büyük verilmiş ve tasvirin odak noktasına yerleştirilmiştir. Yine benzer cam eserler arasında Azize Agnes'in yalnız başına tasvir edildiği cam kadeh dipleri de bulunmaktadır. Bu örneklerden biri Floransa Ulusal Müzesi³², diğeri Newark Müzesi'nde sergilenmektedir³³.

Şek. 3- Üç Havarî'nin tasvir edildiği cam kase kaidesi çizimi, M.S. 4.yüzyılın sonları, (M. C. Ross 1962, s. 80-81, Kat. no. 95)

Havarileri konu edinen bir başka örnek Dumbarton Oaks Koleksiyonunda yer alır (Şek.3). Bir içki kabının kaidesi üzerine, hafif profilden verilmiş üç havarinin resmedildiği bu örnekte figürler, pek çok benzerinde olduğu gibi kare bir kılıf içine alınmıştır. Figürlerin kim oldukları ise başları arasına yazılan APOSTOLE yazıtından anlaşılır. Bu eserde bir istisna olarak kırmızı ve mavi renkli emaye teknikli bezemelere rastlanmaktadır. Roma'da bulunan bu cam kaide parçası M.S. 4. yüzyılın sonlarına tarihlenir³⁴.

³¹ Bkz. C. R. Morey, *a.g.e.*, no. 83, pl. 14.

³² Bu örnekte Azize, cepheden, tam figür halinde ve ayakta resmedilmiştir. Kare bir bordürle kuşatılmış Azize Agnes'a, her iki yanına yerleştirilmiş ağaçlar eşlik eder. Bkz. C. R. Morey, *a.g.e.*, no. 246

³³ Bkz. S.H. Auth, *a.g.m.*, s. 35-37.

³⁴ Bkz. M. C. Ross, "Glass", *Catalogue of the Byzantine and Early Medieval Antiquities in the Dumbarton Oaks Collection*, Washington D.C. 1962. s. 80-81, pl. LV, Kat. No.95; Bu kaidenin çok benzer bir örneği için bkz. C. R. Morey, *a.g.e.*, no. 79, pl. XIII.

Şek. 4- Danyel'in Babil Ejderini zehirli ekmekle zehirlemesi konu edinen cam kase kaidesi çizimi, M.S. 4.yüzyıl, (R. Milburn 1988, s. 270, fig. 179)

Şek. 5- İsa monogramıyla birlikte resmedilmiş aile portresi çizimi, M.S. 4.yüzyıl, (R. Milburn 1988, s. 269, fig. 178)

Şek. 6- Balık figürünün betimlendiği cam kase kaidesi çizimi, (F. Fremersdorf 1967, Tafel. 305 (üst))

Bu grup içerisinde İsa, Azizler ve Havarilerin bir arada gösterildiği kalabalık sahneli bir örnek kompozisyon ve figürleri ile ilgi çekicidir (Res.4). Bir çizgi ile iki bölüme ayrılmış yuvarlak bir madalyon içine toplam yedi figürün tasvir edildiği bu eser, M.S. 4. yüzyıla tarihlenir³⁵. Madalyonun üst yarısında yer alan dört figür tam boy halinde hafif profilden verilmiş ve bu figürler birbirlerinden sütunlarla ayrılmıştır. Madalyonun alt yarısına ise ortada İsa ve iki yanında iki aziz olmak üzere yarım boy halinde üç figür resmedilmiştir. Tüm figürler yine yanlarında yer alan kitabeler ile izleyiciye tanıtılmaktadır. Bu eserde diğer örneklerden farklı olarak figürlerin ifade, duruş ve kıyafetlerinde Roma'dan çok Bizans üslubunu yansıtan bir bezeme anlayışı hakimdir.

Roma katakomplarının duvarlarında sıkça görülen İyi Çoban İsa tasviri, bu kez cam üzerindeki yorumuyla karşımıza gelir (Res.5). M. S. 4. yüzyıl'a ait bu örnekte sahne, yuvarlak bir madalyonla çevrelenmiş ve İsa, oldukça genç, kısa saçlı ve sakalsız resmedilmiştir. İsa burada madalyonun sağ tarafına doğru kaydırılmış ve hemen yanına, farklı duruş ve hareketlerde üç koyun figürü yerleştirilmiştir. Sahneyi çevreleyen madalyonun etrafı sahneyle ilişkili olarak dinsel bir öğüt içeren Latince bir yazıtlı kuşatılmıştır³⁶.

³⁵ Bkz. D. B. Harden- K. S. Painter- R. H. Pinder-Wilson- H. Hait, *a.g.e.*, s.69, Kat. no. 92; D. B. Harden, *a.g.e.*, s. 284, Kat. no. 159.

³⁶ Morey'in yıldız dekorlu camlar üzerine yaptığı ayrıntılı sınıflamaya göre bu tipteki eserler, 'Dignitas Amicorum' grubu olarak adlandırılırlar. Bu kaidelerin bu şekilde adlandırılmasının

Şek. 7- Güvercin figürünün resmedildiği cam kase kaidesi çizimi, (F. Fremersdorf 1967, Tafel. 295/d).

Altın yıldız bezeli cam kaplar üzerinde zaman zaman İncil öykülerinin yanı sıra Tevrat öykülerinin de birarada kullanıldığı görülmektedir. Bu tip örneklerden biri Köln'deki Aziz Severinus mezarlığında bulunmuş bir patendir³⁷(Res.6). Diğer örneklerden farklı olarak bu eserde birden çok sahne ve öykü yer almaktadır. Sahneler kabın içine serpiştirilmiş küçük madalyonlar içerisinde sunulur. Adem'le Havva'nın cennetten kovuluşu, Yunus öyküleri ve İshak'ın kurban edilişi gibi konular ilk bakışta göze çarpan sahnelerdir. Bu öykülerin arasına yerleştirilen diğer madalyonlarda da tam ya da yarım boy verilmiş kadın ve erkek figürleri yanı sıra rozet çiçekler yer alır. Eser M.S. 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir³⁸.

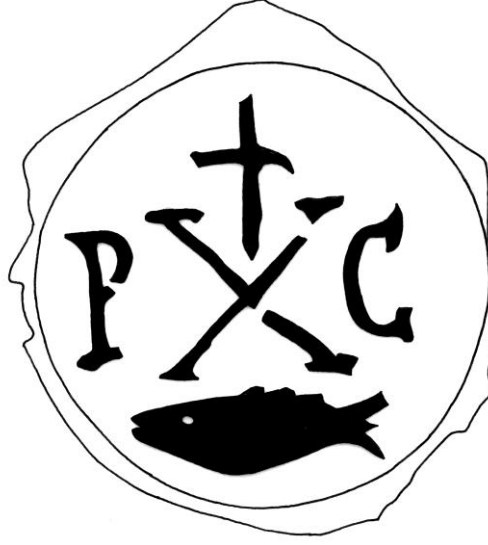
sebebi tasvirleri çevreleyen DIGNITAS AMICORVM. PIE ZESES VIVAS yazıtıdır. Keza bu grup eserlerde resmedilen figürler, iri yuvarlak gözleri, kıvrımlı burun delikleri ve yay şekilli ağız çizgileriyle benzerlerinden ayrılırlar. Bu tip kaidelerin Roma'daki tek bir atölyede üretildiği düşünülmektedir. Bkz. C. R. Morey, *a.g.e.*, 42, no.236.

³⁷ Bu kasenin üretim tekniği diğer örneklerden farklıdır. Üfleme tekniği ile meydana getirilen kasenin dış yüzüne ayrı ayrı küçük madalyonlar halinde altın yıldız desen applike edilmiş, bu işlemin ardından kasenin tamamı değil sadece desenlerin üzeri farklı renkte ikinci bir cam tabakası ile kaplanmıştır. Dolayısıyla deseni örten bu ikinci cam tabakası, kasenin dışında bombeli bir yüzey oluşturur.

³⁸ Bkz. D. Harden, *a.g.e.*, s. 277-278, Kat.No.154; F. Fremersdorf, *a. g. e.*, s. 217-218, pl.300-303; F. Fremersdorf, "Die Römischen Gläser mit Schliff, Bemalung und Goldauflagen aus Köln", *Die Denkmäler des Römischen Köln*, Köln 1962, V.7, 34, pl.48; C. R. Morey, *a.g.e.*, 58-59, no.349

Zeynep Oral

Tevrat kökenli bir sahne bu defa İncil'deki yorumuyla karşımıza gelir. British Museum koleksiyonunda sergilenen bu eser bir içki kabının kaidesi üzerine resmedilmiştir (Şek.4). Danyel'in Babil ejderini zehirli ekmekle zehirlemesi sahnesini konu edinen bu eserde sahne, kare bir çerçeve içine alınmış ve Danyel başı hafifçe İsa'ya dönük, ejdere ekmeği uzatırken betimlenmiştir³⁹.

Şek. 8- İsa monogramı ve balık figürünün birlikte tasvir edildiği cam kase kaidesi çizimi, (F. Fremersdorf 1967, Tafel. 306 (alt)).

Cam kaplar üzerinde en çok karşılaşılan ikinci grup sahneler dini olmayan konular içerirler. Bunlarda ağırlıklı olarak evli çiftler ya da aileler resmedilir. Bu figürlere bezeli örneklerde kişilere, bazen İsa, bazen de mitolojik kökenli figürler eşlik eder. M.S. 4. yüzyıla ait iki cam kaide yukarıda sözü edilen tarzda dekore edilmiştir. Örneklerin her ikisinde de yuvarlak bir madalyon içine alınmış ve belden yukarı tasvir edilmiş kadın ve erkek figürü yer alır (Res.7-8). Bu figürlerin ortasına, bir örnekte Eros (Res.7) diğerinde Herakles (Res.8) olmak üzere birer mitolojik figür yerleştirilmiştir. Her iki madalyonu da dıştan bir yazıt çevreler. Bu yazıtta evli kişilere mutluluk ve uzun

³⁹ Bkz. R. Milburn, *a.g.m.*, s. 271.

Erken Hristiyan Cam Sanatında Altın Yıldız Bezeme

ömür dileyen Latince bir özdeyiş yer alır. Betimlenen figürlerin ifadeleri ve duruşları Helenistik ve Roma etkisinden oldukça uzak, donuk ve anlamsızdır⁴⁰.

Benzer sahneli bir başka örnekte ise kişilerin omuzları üzerinde yükselen figür, mitolojik bir karakter değil İsa'nın kendisidir. İsa iki elinde tuttuğu birer taç ile evli çifti taçlandırır (Res.9). Figürlerin çevresini yine çiftlere uzun ömür dileyen bir iyi dilek yazıtı kuşatır⁴¹. İsa dışındaki kadın ve erkek figürlerin saç, duruş ve yüz ifadesi bir Bizans üslubundan ziyade Roma resim geleneğinin izlerini yansıtır.

Çoğu zaman ailelerde cam kaselelere konu olabilmektedir. Nitekim British Museum'da bulunan bu tip bir örnek de anne, baba ve çocuktan oluşan üçlü kompozisyon göze çarpar (Şek.5). Üzerindeki kitabeden adlarının Kosmos, Severa ve Leah olduğunu anlaşılan figürler dıştan zikzak şekilli bir madalyon ile kuşatılmıştır. Kadın ve erkek figürünün tam ortasında bu defa İsa ya da mitolojik kişiler değil doğrudan doğruya İsa'nın monogramı yer alır. Anne ve kızın kıyafetleri aynı olmakla birlikte saç biçimleri farklıdır. Kızın adı ve kafası üzerindeki düğüm Musevi inanişini çağrıştırmış, ancak tam ortaya yerleştirilen İsa monogramı bu ailenin Hristiyan inanişine sahip olduğu gerçeğini açıkça ortaya koymuştur. Söz konusu figürler yine iyi şans dileyen bir yazıtla kuşatılmıştır⁴².

Altın yıldız bezeli bu kaidelerin dekorasyonunda bazen de sembollerden faydalanılmaktadır. Balık ve güvercin gibi özellikle Erken Hristiyan resim sanatında sıkça karşılaşılan figürler, bu kaidelerin bezemesinde en çok kullanılanlardır (Şek.6-7). Bazı örneklerde bu sembolik figürlerin yerini doğrudan doğruya İsa'nın monogramı ya da kristogram alır (Şek.8). Ancak tasvirlerde hem sembolik figürlerin hem de monogramların birlikte resmedildiği örnekler de mevcuttur⁴³.

⁴⁰ Bkz. C. R. Morey, *a.g.e.*, s. 53, no. 311, s. 54, no. 316; D. B. Harden- K. S. Painter- R. H. Pinder-Wilson- H. Hait, *a.g.e.*, s. 69, no. 90; D. HARDEN, *a.g.e.*, s. 280-281, Kat.No.155-156.

⁴¹ Bkz. D. Harden, *a.g.e.*, s. 282, Kat.No.157; C. R. Morey, *a.g.e.*, 53, no. 310.

⁴² Bkz. R. Milburn, *a.g.m.*, s. 271.

⁴³ Bkz. F. Fremersdorf 1967, *a. g. e.*, pl. 295/d, 304, 305/ sol alt, 306.

Zeynep Oral

Özet

Cam sanatında altın yıldız kullanımının kökeni Helenistik döneme kadar uzanmaktadır. Mevcut buluntular, bu bezemenin farklı form ve işlevlere sahip çeşitli objeler üzerinde sevilerek kullanıldığını göstermektedir.

Büyük bir çoğunluğu M.S. 4.yüzyıla tarihlenen Erken Hristiyan dönemi örnekleri, Roma ve Ren Nehri çevresi olmak üzere başlıca iki merkezde üretilmiştir. Bu dönem buluntuları ağırlıklı olarak mezarlar ve katakomplardan ele geçer. Altın yıldız, genellikle içki kapları yada kaselerin kaidelerini dekore etmede kullanılmış, bazen de bu bezemeden kaselerin dış yüzlerini süslemede faydalanılmıştır. Bu objeler üzerinde çok zengin bir konu çeşitliliği vardır. İncil ve Tevrat öyküleri, İsa, Havariler ve Azizlere ilişkin sahneler, Evli çiftlerin ya da ailelerin portreleri, çeşitli efsaneler, mitolojik kişiler ya da olaylar ile sembolik figürler ve yazıtlar bu sahneler içinde en çok karşılaşılan tasvirlerdir.

Anahtar Kelimeler: *Erken Hristiyan, Cam, Altın Yıldız, Katakomp, Roma*

Abstract

The use of gold glass in glass art goes back to the Hellenistic period. Artefacts shows that this type of decoration was used with different forms and functions on variety of the objects frequently.

Examples of dated Early Christian Art, 4th BC, were produced especially in two centers; in Rome and the area of around the Rhine River. The finds of that period usually came from tombs and catacombs. Mostly, the drinking cups or the base of the cups were decorated with gold glass, but also the outside of the cups were decorated with this type decoration. These is a wealth of subject on these objects. The New and the Old Testament scenes were related to Christ, Apostles and Saints, the portraits of married couples or of families, various legends, mytological characters or events, symbolic figures and inscriptions were used in this type of decoration most frequently.

Key words: *Early Christian, Glass, Gold-Glass, Catakomb, Rome*

Erken Hristiyan Cam Sanatında Altın Yıldız Bezeme

Res. 1-Altın Yıldız Bezeli Cam Kase, M.S. 4.yüzyılın ilk yarısı (D. Harden 1987, s. 25-27, Kat. no.5)

Res. 2- İsa tasvirli cam kase kaidesi, M.S. 4.yüzyıl (D. Harden 1987, s. 283, Kat. no.158)

Zeynep Oral

Res. 3-İsa'nın, Petrus ve Paulos'u taçlandırırken tasvir edildiği cam kase kaidesi, M.S. 4.yüzyıl, (D. Harden 1987, s. 285, Kat. no.160)

Res. 4- İsa, Azizler ve Havarilerin bir arada resmedildiği cam kase kaidesi, M.S. 4.yüzyıl, (D. Harden 1987, s. 284, Kat. no.159)

Erken Hristiyan Cam Sanatında Altın Yıldız Bezeme

Res. 5- İyi Çoban İsa tasvirli cam kase kaidesi, M.S. 4.yüzyıl, (D. Harden 1987, s. 286, Kat. no.161)

Res. 6- Altın Yıldız Bezeli Cam Kase, M.S. 4.yüzyılın ikinci yarısı, (D. Harden 1987, s. 277-279, Kat. no.154)

Zeynep Oral

Res. 7- Eros'u Evli çiftlerle gösteren cam kase kaidesi, M.S. 4.yüzyıl, (D. Harden 1987, s. 281, Kat. no.156)

Res. 8- Herakles'i Evli çiftlerle tasvir eden cam kase kaidesi, M.S. 4.yüzyıl, (D. Harden 1987, s. 280, Kat. no.155)

Erken Hristiyan Cam Sanatında Altın Yıldız Bezeme

Res. 9- İsa'nın evli çiftleri taçlandırırken betimlendiği cam kase kaidesi, M.S. 4.yüzyıl,
(D. Harden 1987, s. 280, Kat. no.155)